

Kljub lokalpatriotizmu, ki ga ne skriva, je kritičen. Zato njegova knjiga ni apologija Radovljice z okolico (mestu se v bistvu izogiba), ampak predvsem prikaz prebivalstva kot celote z najvidnejšimi posamezniki. Temeljito in kritično je pregledal tako *Slovenski biografski leksikon* kot *Enciklopedijo Slovenije* in obe monumentalni deli v marsikaterem pogledu dopolnil. Tu se mu je pri branju nemških besedil zgodilo nekaj manjših, vendar nebitvenih napakic.

Slovenski zgodovinarji smo franciscejski kataster že dokaj izrabili, čeprav je dela še za nekaj generacij. Jure Sinobad odstopa od tovrstnega povprečja, ker je obdelal celo regijo; to daje bistveno drugačne rezultate kot v primeru, da ostanemo zgolj pri eni katastrski občini. Predvsem pa je neprimerno bolj od večine tovrstnih raziskovalcev pritegnil v obravnavo ljudi iz regije. Ker ima uravnotežen odnos do vseh človekovih dejavnosti, so mu zanimivi vsi, od vrhunskih pesnikov do graditelja posebnih železarskih talilnih peči. Njegovo delo predstavlja okvir znanja, ki naj bi ga poslej posedoval vsak resnično izobraženec iz Dežele. Vse slovenske regije nimajo tako uglednih ljudi, kljub temu pa Sinobadova metodo velja posnemati.

Sinobadova knjiga je izšla v razkošnem formatu in lepi opremi in je tudi na ta način odraz uspešnosti in odličnosti ljudi iz Dežele.

Stane Granda

Marjan Drnovšek, **Usodna privlačnost Amerike. Pričevanja izseljencev o prvih stikih z novim svetom.** Ljubljana : Nova revija, 1998. 390 strani. (Korenine)

*»Že od nekdaj imenitna
Je Amerika res b'la
Prav bogata, rodovitna,
Tu živeti je lohka.«*

Pričakovanja slovenskih izseljencev na poti v novo domovino so bila vedno polna upov. To nenazadnje simbolizira tudi naslovnica nove knjige dr. Marjana Drnovška *Usodna privlačnost Amerike*, ki prikazuje svetlo točko upanja, ki spremlja izseljenca na prekoceaniki na poti v neznano. Pričujoča knjiga obravnava občutenje izseljencev na njihovi poti v Ameriko in občutke, ki so jih prežemali ob srečanju s to, toliko pričakovano deželo. Glavni junak knjige je torej posameznik s svojimi upi in pričakovanji. Avtor se je oprl na številna osebna pričevanja, ki jih je zaokrožil v zgodbe in vpel v vsakokratni širši časovni, prostorski in tematski kontekst. S takšnim pristopom se pričujoče delo na povsem originalen način razlikuje od dosedanjih del, ki obravnavajo slovensko izseljensko problematiko. Če so bila dosedanja dela premnogokrat pisana preveč publicistično in čustveno osebno, je avtor v prvi vrsti dal besedo takratnim udeležencem izseljevanja. Na tej podlagi je obrnil povsem novo stran v razumevanju mnogoplastne problematike slovenskega izseljenišva.

V pismih, ki so jih izseljenci po prihodu v novo domovino pošiljali v stari kraj, lahko zasledimo najprej opis poti. Marsikateri izseljenec je šele z vkrcanjem na ladjo prvič videl morje. V času modernih transportnih sredstev si le stežka predstavljamo občutke tistih, ki so med prvimi pluli čez Atlantik, na jadrnicah, ki so bile v uporabi še v prvi polovici 19. stoletja. Potovanje je tako lahko trajalo tedne in tedne, marsikdo pa si je pot zapomnil predvsem po slabosti, ki jo je povzročala morska bolezen. Tako je že leta 1835 Atlantik prejadral misijonar Franc Pirc, svojo pot pa je opisal v pesnitvi z naslovom *Pesem od mojiga popotovanja v Ameriko*, ki je izšla v Ljubljani naslednje leto. Kmalu za Pircem se je v Ameriko odpravil tudi Andrej Bernard Smolnikar, prav tako misijonar, ki se je na jadrnico vkrcal že v Trstu in je z njo plul do Bostona. Seveda to še zdaleč nista bila edina slovenska misijonarja. Nekateri med njimi, kot sta npr. bila Friderik Baraga ali pa Lovrenc Lavtižar, so se po prihodu v Ameriko naučili tudi jezika domorodcev, da so lahko med njimi uspešno oznanjali vero. Mogoče bi tu še posebno omenil dejavnost Franca Pirca, ki je ob svojem obisku v stari domovini ljudi vabil v Ameriko, bolj natančno povedano v Minnesoto. Potencialne izseljence je seznanjal z razmerami v Ameriki tudi prek svojih pisem, ki so izhajala v *Novicah* in *Zgodnji Danici*. V njih je podrobno opisoval potek poti ter cene zemljišč, pa tudi nasploh razmere, ki so tam vladale.

Poleg misijonarjev najdemo med prvimi slovenskimi izseljenci v Ameriki tudi krošnjarje, predvsem Belokranjce, ki so se v Novi svet pričeli naseljevati že v štiridesetih in petdesetih letih 19. stoletja. S krošnjarjenjem so nadaljevali tudi v Združenih državah, dokler se niso ustalili v večjih mestih. Tako sta bila prva znana slovenska krošnjarja v Ameriki Janez Gorše in Matija Premuta, ki je v nekaj letih po prihodu že postal ugleden trgovec in gostilničar v mestu St. Louis.

Seveda izselitev ni pomenila kar vkrcati se na ladjo in odpluti. Kdor je namreč želel zapustiti domovino, je moral zaprositi za dovoljenje, ki mu je omogočalo izselitev, izstavljeno pa je bilo v obliki pisnega dokumenta. Najpomembnejši dokument, s katerim se je potujoči prek državne meje lahko identificiral tudi v tujini, je bil »pos« (der Pass), kakor so mu rekli po domače. V času, ko je bilo izseljevanje najbolj množično, je vsak odrasli izseljenec moškega spola moral imeti potni list. Nosilec potnega lista je bila le ena oseba, v njem pa so bili vpisani tudi žena, otroci in ostale spremljajoče osebe. Seveda so bile med ljudmi razširjene tudi goljufije s potnimi listi, kadar so vanje denimo vpisali osebo, ki sicer ni spadala v krog družine.

Morebitne izseljence sta pred izseljevanjem svarili tudi država in Cerkev, pa tudi mnogi posamezniki, ki so opozarjali na temne plati življenja v Ameriki. Največkrat so govorili ali pisali o pomenu doma, družine in naroda. To so nato povzeli tudi časopisi, ki so v svojih člankih svarili pred odhodom zdoma, ne glede na svojo nazorsko ali politično usmeritev. Marjan Drnovšek poudarja, da je po drugi strani prav po zaslugi časopisja informiranost o dogodkih v tujini postajal vedno večja. Prva taka časopisa sta bila *Novice* in *Zgodnja Danica*, ki sta objavljala pisma nekaterih slovenskih misijonarjev v tujini. Ljudje so brali tudi *Slovenski narod* in *Slovenca*, kasneje pa so se jim pridružila tudi regionalna glasila, kot so *Dolenjske novice*, *Sava*, *Gorenjec*, *Soča*, *Notranjec* itd. Tako je bila z novicami iz tujine seznanjena vsaka slovenska družina. K boljši informiranosti so prispevali tudi koledarji, ki so jih brali tako doma kot v tujini. V tistem času je bil najbolj odmeven *Mohorjev koledar*, ki je imel mnogo naročnikov tudi med izseljenci v Združenih državah Amerike.

Pristanišč, od koder so se ljudje odpravljali z ladjami na pot, je bilo v Evropi kar nekaj. Marsikateri izseljenec svojega popotovanja ni pričel v Trstu, pač pa je z vlakom prepotoval kar nekaj kilometrov do Antwerpna, Le Havra, Bremna in se je šele tu vkrcal na ladjo. S tehnološkim razvojem so se jadrnice pričele umikati parnikom, ki so bili večji, hitrejši, udobnejši, bili pa naj bi tudi varnejši. Tako je leto 1912 prineslo splovitev Titanika, največje potniške ladje, ki je do takrat plula po morjih. Obdajal ga je sloves nepotopljive ladje, ki ga je spremljal vse do njegovega žalostnega konca 15. aprila 1912. Tudi na tej ladji so bili slovenski izseljenci in sicer Franc Karun s svojo petletno hčerko ter njegov sorodnik Janez Merkun. Vsi trije so se 10. aprila 1912 vkrcali na Titanik v Cherbourgu, na ladji pa se je Franc Karun spoprijateljil z nekim mornarjem in z njim spil tudi kak šilček brinjevca, prav to pa ga je ob brodolomu rešilo. Mornar ga je s hčerko vred vzel v rešilni čoln, medtem ko njegov sorodnik ni imel te sreče.

Seveda Amerika ni bila le domena moškega spola. Resda v manjšem številu so se tja izseljevale tudi ženske. Tako je denimo Antonija Hoffern zaprosila za izdajo potnega lista že leta 1836, da bi lahko obiskala brata Friderika Barago v Cincinnatiju. Posebno buren odmev je povzročil odhod Polone Noč, sicer sestre Janeza Pirca, ki je v Ameriko odšla z možem in štirimi otroki. O tem primeru so se julija 1855 razpisale tudi *Novice*, kajti takratni urednik Janez Bleiweis je bil nad odločitvijo zgrožen, vso krivdo pa je pripisal Poloni, ki naj bi ne »imela več obstanka v svoji domovini,« zato je moral hišni gospodar prodati posestvo. Zanj je prejel komaj toliko, da si je družina lahko plačala pot do New Yorka.

V šestdesetih in sedemdesetih letih 19. stoletja se je okrepilo izseljevanje Slovencev v Združene države Amerike. Misijonarjem in krošnjarjem so se pridružili tudi kmečki priseljenci, ki so začeli življenje v novi domovini kot kmetje. Poleg njih so tu bili še tisti, ki so se udinjali kot hlapci, ženske pa kot gospodinje. Od sedemdesetih letih 19. stoletja dalje se je začel napovedovati nov val izseljencev, ki je bil vse bolj povezan s hitro industrializacijo Amerike oz. z zaposlovanjem v industriji in rudarstvu. Skupaj s kmečko krizo v Sloveniji je to pomenilo obdobje najbolj množičnega izseljevanja.

Glavna vez izseljencev s staro domovino so bila pisma, ki so posebno v času množičnega izseljevanja prihajala na Slovensko v velikem številu. Nekatera so bila objavljena tudi v različnih glasilih, ki so bila izbrana ne le po avtorjevem stališču do razmer v Novem svetu, pač pa tudi po njegovi politični pripadnosti. Seveda so pisma, ki so romala v staro domovino odražala tudi nezadovoljstvo nad razmerami, ki so vladale v Ameriki, posebno v času gospodarskih in političnih

kriz. Tako je tisk v domovini na začetku 20. stoletja pričel povzemati vedno več kritičnih prispevkov o slovenskem izseljevanju; poudariti pa velja, da je v tem času časopisje dokaj objektivno poročalo o razmerah v Ameriki.

1891 so Slovenci v Združenih državah dočakali tudi svoj prvi časopis. V Chicagu je izšla prva številka *Amerikanskega Slovenca*, najstarejšega slovenskega časnika v Združenih državah. Njegov izdajatelj in urednik Anton Murnik ga je kmalu po ustanovitvi prodal katoliškemu misijonarju Jožefu Buhu, kar je pri delu slovenskih izseljencev vzbudilo negotovanje. Zadeva tudi v stari domovini ni ostala brez odmeva in liberalni tisk se je o tem precej razpisal.

Marjan Drnovšek svoje delo zaključil s poglavjem o duhovniku Juriju Trunku in njegovih zapisih, ki jih je ustvaril med leti 1909 in 1911. Posebej omeni njegovo knjigo *Amerika in Amerikanci*, v kateri je avtor obsežno spregovoril o zgodovini in življenju v Ameriki, o priseljevanju Slovencev in njihovih naselbinah in nenazadnje o znamenitih Slovencih v Združenih državah Amerike. Trunkovo delo je obogateno tudi s številnimi fotografijami in ilustracijami Ivana Vavpotiča.

Med številnimi usodami, s katerimi se sreča bralec v pričujoči knjigi, mi je najbolj segla v srce tista o kuharici Lizi iz New Yorka. Med leti 1908 in 1916 je delala pri več bogatih družinah, v pismih, ki jih je pošiljala domov, pa se nikoli ni pritoževala nad svojim sicer skromnim zaslužkom. Denar je hranila in ga celo pošiljala domov. Tik pred njeno smrtjo leta 1919 je zdravnik ugotovil, da je bila podhranjena. Tako je končala ženska, ki je v svojih pismih materi življenje v Ameriki prikazovala le v svetli luči, čeprav to še zdaleč ni bilo takšno.

Milan Likič Guček

Marko Waltritsch, Slovenske zadružne banke. Gorica : Banca di credito cooperativo del Carso – Zadružna kraška banka, Banca di credito cooperativo di Doberdo del Lago – Zadružna kreditna banka Doberdob, Banca di credito cooperativo di Savogna d'Isonzo – Zadružna kreditna banka Sovodnje ob Soči, 1998. 263 strani.

Ugledni goriški publicist, nekdanji novinar in politik Marko Waltritsch, ni le eden najboljših poznavalcev gospodarskih razmer med Slovenci v Italiji, ampak tudi izjemen strokovnjak za gospodarsko preteklost njihovih krajev. Njegova največja specialnost pa je preteklost slovenskega zadružništva na zahodu slovenskega ozemlja. O njem je napisal že vrsto monumentalnih del, ki sodijo v vsako dobro knjižnico, ki ji je pri srcu gospodarska zgodovina.

Leto 1998 je bilo za slovenske zgodovinarje izjemno naporno, saj so se spominjali vrste obletnic, imeli pa so tudi svoje redno zborovanje. Na obeh prireditvah, tako spomladi v Mariboru kot jeseni v Izoli, je sodeloval tudi Marko Waltritsch, ki pa je poleg tega pripravil še obsežno delo o treh zadružnih bankah, ki so proslavljale devetdesetletnice svojega obstoja. Vsekakor se mu delovne navade, ki jih je dobil kot novinar, bogato obrestujejo, žal pa verjetno ravno zato ne mara opomb pod črto.

Zadružna kraška banka, danes najmočnejša slovenska banka v Italiji, je nastala 1994. leta s spojitvijo Posojilnice in hranilnice na Opčinah s Hranilnico in posojilnico na Nabražini. Seveda sta obe »prinesli v zakon svojo zgodovinsko doto,« ki je predmet Waltritschevega zanimanja. Za ono na Opčinah navaja podatek, da naj bi imela slovensko prednico že v davnem letu 1854 in naj bi prenehala delovati 1899. Podatek je dokaj neverjeten, bi pa ravno zato zaslužil najpodrobnejšo analizo. Openska posojilnica, ki dejansko slavi devetdesetletnico, je bila ustanovljena 1908. Bila je liberalna, kar naj bi kazalo tudi poudarjanje posojilnične narave denarnega zavoda v naslovu. Kljub hudi konkurenci slovenskih in drugih denarnih zavodov v Trstu je doživljala hitro rast. Avtor posebno poudarja izjemno skrb prvih vodstev za nadzor nad poslovanjem. Po razpadu Avstro-Ogrske je zgubljala ideološko naravnost in postala vsenarodna. Waltritsch izpostavlja poslovanje v času fašizma. Seveda je bilo treba sprejemati fašistično zakonodajo, kar se je kazalo v spreminjanju imena firme, vključevanju državnih nadzornikov, ki so bili fašisti, v vodstvo in zunanji italianizaciji poslovanja, ni pa bilo poslovnega uničevanja, če hranilnica in posojilnica ni dala povoda. Italijanska